

Historisk medvetenhet i arkitekturforskningen

Boris Schönbeck

Arkitekturens teori och historia, CTH

SAMMANFATTNING

Inlägg på konstituerande möte i Föreningen för Arkitekturforskning 3 oktober 1987.

Mitt perspektiv kretsar kring ett generellt krav på historisk och social medvetenhet i forskningen. Detta perspektiv har varit vägledande i samband med frågor som medinflytande, varsam ombyggnad och lokal resursplanering, för att ta några forskningsområden som jag och andra sysslat med. Jag syftar på vad kollegor på vår avdelning, men också på andra avdelningar här på arkitekturskolan vid CTH, sysslat med – bl.a. forskare med anknytning till Centrum för Byggnadskultur, forskare på avdelningen för Bostadplanering, och även forskare på andra håll utanför denna skola.

Arkitekturforskning gäller visserligen mycket mer - estetiska frågor, tekniska o.s.v. Men i alla dessa sammanhang kan man ställa ett krav på historiskt synsätt och en social känslighet.

Den sociala frågan

Låt mig först gå in på den sociala problematiken. Vi som arbetat i den forskningstradition som jag här skall beskriva har ställt oss frågan om vilka som har varit, är, och bör vara forskningens uppdragsgivare.

Det handlar om forskningens frihet. Det gäller inte så mycket frågan om enbart forskaren bör avgöra vilka problem som är angelägna; det anser t.ex. inte jag. Det handlar mer om att forskarna – oavsett om de svarar ja eller nej på denna fråga – ändå inte kan komma undan (den värderande) frågan om vad som är angelägna problem.

Några av oss har i det läget tytt sig till åsikten att det är de allmänmänskliga värdena som får gälla, i formuleringar som: "Vi vill för vår del bidra till att utveckla

var och ens förmåga inom ramen för ett socialt och globalt sammanhang, etc.” Man kan invända, att detta uttalande är lätt att hålla med om, men att det inte är lätt att se vad detta innebär för arkitekturforskningen eller arkitektarbetet. Denna invändning är rimlig. Ändå är det i vissa sammanhang inte så svårt att se sambanden mellan allmänmänskliga frågor och arkitektur, t.ex. mellan demokrati och planering, exempelvis i samband med totalförnyelse eller en genomgripande ombyggnad. Där har det inte heller varit svårt att urskilja den forskningsprofil jag här talar om.

Vi har velat söka våra forskningsproblem med utgångspunkt i de samhällsliga problemen, från de betydelsefulla konflikterna i människornas vardagsnära kontakt med byggnadskulturen. Vi har främst velat se problemen från de berördas situation; vi har velat utforma forskningen så, att resultaten kan ställas till de berörda människornas (och andras) förfogande. Forskningstraditionen har blivit tydligare i dessa sammanhang, men de värderingsproblem som ligger i botten av denna tradition kan nog diskuteras även i andra sammanhang.

Nu menar inte jag att varje enskild arkitekturforskare behöver skjuta dessa värderingsfrågor i förgrunden, även om det givetvis är önskvärt att var och en tar ställning till värderingsfrågorna. Vad jag menar är att kåren av arkitekturforskare har ett sådant ansvar.

Jag ser med andra ord i detta – som handlar om forskningens etik – en viktig uppgift för den nybildade föreningen.

Historiskt synsätt.

Jag skall nu gå över till kravet på ett historiskt synsätt. Jag anställdes 1965 tillsammans med Jonas Göransson som assistent hos Elias Cornell på Arkitekturens teori och historia. Man kan tycka att ämnet arkitekturhistoria har sina väletablerade forskningstraditioner. Det har det delvis också. Men hos Elias Cornell var den arkitekturhistoriska vetenskapen i uppbrott i mitten på 1960-talet, liksom på en del andra håll, som på Mejan (Arkitekturskolan vid Konsthögskolan i Stockholm). Elias hade då sedan länge angripit vissa sidor av den moderna planeringen i sina radiotal: “Villa och förvillelse”; “Får fabriker vara fula?”; “Bostadspolitik: från väckelse till uppvigling”; o.s.v.... Ämnen som var mycket relevanta för oss nyexaminerade arkitekter. Vi hade en begränsad arkitekterfarenhet, men en desto större nyfikenhet och beredvillighet att reformera, eller till och med revolutionera i någon mening.

Som en introduktion till en forskarutbildning gav dessa dagsaktuella frågor på ett sätt inte mycket ledning. Elias hade ju själv fördelen av att vara ordentligt skolad i traditionell arkitekturhistorisk vetenskap. Så skolad att han ibland kunde uppträda ganska respektlöst mot den. Å andra sidan respekterade han givetvis sin konst- och arkitekturvetenskap djupt.

Elias ägnade sig som bekant en hel del åt de ursprungliga kulturernas byggnadskultur. Och visst gav kunskaper om t.ex. samlare en i vissa avseenden djup generell kunskap om människosläktet och dess byggande. Däremot gav den inte någon preciserad vägledning för att lösa dagens arkitektur- och planeringsproblem, som vi var så intresserade av.

Vi önskade i och för sig inte bli arkitekturhistoriker av facket då, tror jag. Vi önskade fortbilda oss, för att få bättre, mer vetenskapligt grundade utgångspunkter för våra framtida yrken som arkitekter och planerare. Vi kände kanske instinktivt att arkitekturhistorisk kunskap hade stor relevans för dessa frågor, men visste inte hur. Den insikt vi fick var, att historien i sig är viktig, men att den inte utan vidare ger några lösningar på dagens planeringsfrågor. Vi förstod att dagens frågor bör belysas av arkitekturhistoriska studier, eller i varje fall genom att se problemen i ett historiskt utvecklingsperspektiv. Detta blev särskilt tydligt i samband med striden om rivning och bevarande, både för de som deltog direkt och för de som engagerade sig på annat sätt.

Då var det inte svårt att se att problemen hade historiska rötter. Att den sociala strukturen i ett område som Kommendantsängen – verksamhetsblandningen, kontoriseringsen, och till och med den tekniska skadebilden – kunde belysas historiskt, och att denna kunskap kunde utnyttjas i samband med den aktuella problematiken.

Grundläggande för våra historiska betraktelser var att de skulle utgå från dagens problem. Detta leder oss över på ytterligare en säregenhet i den forsknings-tradition jag nu beskriver, nämligen kravet på att metoderna måste härledas ur problemen.

Metod och problem

När jag tänker tillbaka på min tid som licentiand och doktorand hos Elias Cornell, känner jag mig inte som uppvuxen i någon bestämd vetenskaplig tradition, i den meningen att jag övats i någon särskild uppsättning metoder, eller att jag tilldelats något väldefinierat problem inom en viss del av den så kallade forskningsfronten.

Det ligger naturligtvis en stor svårighet för en doktorand i att hamna i en situation där allt ställs på fråga, där invanda metoder kritiserats och där det finns ett krav på att härleda metoderna ur problemen, ja, att uppfinna vetenskapligt säkra metoder, som passar ett visst ställt problem. Det tog åtta år innan jag formulerat ett problem som jag med viss nöjaktighet tyckte att jag kunde behandla vetenskapligt. Därefter gick det i och för sig fort. Jag vill inte påstå att avhandlingen blev jättebra, men jag tror ändå att den fungerade som en bra vägledning för min fortsatta verksamhet.

Återföringen av de erfarenheter forskningen ger – till den miljö varifrån problemen hämtats – var ytterligare ett, och kanske det viktigaste, av kriterierna på den forskningstradition jag nu beskriver.

Paradigmskifte

Med alla dessa krav på arkitekturforskningen stod vi inför ett paradigmskifte. Allt skulle omprövas, eller ses utifrån nya infallsvinklar. Därutöver ställdes krav på användbarhet utifrån de allmänmänskliga och vardagsnära mål som situationen krävde i förnyelsens skugga. Varje problem måste utgå från praktiken och kunna återföras dit.

Vetenskapligt skulle nya frågeställningar prövas - allt från detaljen till helheten. Detta krävde behov av både översikt, ideologi, och idékritik å ena sidan, och av kunskap om alla detaljer å andra sidan. Detta skapade givetvis en viss förvirring för oss som doktorander och ledde till att man gav sig ut på ofruktbara strövtåg, som kanske kostade år.

Men det gav så småningom också en styrka, därigenom att man genom åren och efter många blindskär fick en viss sund skepsis mot annat än problemstyrd forskning, samtidigt som man också insåg att man inte heller klarar uppgiften vetenskapligt utan att utveckla en för uppgiften relevant metod. Och att problem och metod hänger ihop dialektiskt.

Så såg vi problemen, och gör i huvudsak så fortfarande. Jag tror att många känner igen sig på mer än en punkt, utan att dela vårt synsätt helt t.ex. vad gäller metod och problem. Om man har valt ett problem där metoderna är outvecklade, kan det ta år att komma underfund med hur problemet skall definieras och hur det skall kunna behandlas metodiskt. Ibland klagar man på dålig handledning – och det kan mycket väl vara berättigat – men man bör också komma ihåg att fältet som helhet fortfarande i många stycken är under omstöpning.

En sådan forskning måste med nödvändighet bli sökande i början. Vår forskning och teoribildning måste också få vara sökande. Olika ämnen befinner sig på olika stadier i vetenskaplig utveckling. Vi behöver inte känna oss mindre värda, därför att vår forskning ibland är föga preciserad. Dessutom mår varje vetenskap väl av att vara sökande, om än ibland oprecis. Ibland är det t.o.m. precis att vara oprecis i någon fråga – även inom naturvetenskapen. Jag tror vi måste ha en stor tolerans mot sådan forskning, och egentligen se den som ett tecken på förnyelse.

Krav på förfining

Vi behöver naturligtvis också precision och ovedersägliga resultat, om vi vill att våra forskningsresultat skall bli tagna på allvar. Jag tänker inte räkna upp några kriterier på avhandlingar, men jag tänker ändå nämna ett, som har varit och är kännetecknande för den forskningstradition jag bekänner mig till – nämligen kravet på att forskningen i görligaste mån skall vara allmänt tillgänglig. Detta krav hänger ihop med den brukarorienterade syn som jag tidigare beskrivit.

Kravet på precision gäller givetvis mer än språk, även om detta är viktigt. Vi börjar nu alltmer också känna ett behov av närmare kartläggning och förfining,

vilket ställer ökade krav på relevanta och säkra metoder. Kanske delvis också på samordning av insatserna, på att bilda nya fronter, för att liksom inom t.ex. läkarvetenskapen kunna utveckla kraftsamling. Och vi behöver en intern, inomvetenskaplig diskussion och kritik, förutom den som vi hoppas skall komma utifrån. Ett bibehållande av kravet på vetenskaplig problemlokalisering, bredd och mjukhet kräver i längden också att metoderna och självkritiken skärps. Det behövs att också våra, ur vissa återkommande problem utvecklade metoder, görs till rutiner som kommer in i forskningen, undervisningen, och i arkitekt- och planeringspraktiken, låt vara på olika sätt.

Behovet av en arkitekturforskarnas förening

Ett av skälen till att tanken på denna förening kommit upp är att man velat intensifiera den vetenskapliga, särskilt den inomvetenskapliga diskussionen. Detta är ett fullgott skäl. En vetenskaplig tidskrift och årligt återkommande konferenser tror jag verkar stimulerande på många sätt, kanske också på arkitekt-eleverna, på arkitekterna, och på rekryteringen till forskarutbildningen. Men då måste det språk vi begagnar oss av vara tillgängligt. Inomvetenskaplig debatt står inte i motsättning till kravet på en sund språkbehandling.

Ett annat skäl för bildandet av föreningen är en önskan att informera om arkitekturforskningens resultat. Jag vill därför avslutningsvis, och mot bakgrund av det forskningsperspektiv jag nu försökt beskriva, gärna säga någonting också om detta.

Vi tycker nog alla att det är angeläget att forskningsresultaten förs ut och på olika sätt kommer utbildningen, projekteringen, och planeringen tillgodo. De av oss som fungerar som lärare har vissa möjligheter att se till att de studerande introduceras i vetenskapligt tänkande. Stat och kommun gör ofta kvalificerade utredningar och har tillgång till vetenskapligt utbildad personal. Det är med vissa undantag svårare på de privata arkitektkontoren. Ett avgörande hinder mot att man där tillgodogör sig forskningsresultat är de knappa projekteringstiderna. Man hinner inte läsa, delta i seminarier, och långt mindre genomföra projekteringen enligt de metoder som forskningen anvisar, exempelvis i samband med förnyelse: inventeringar, arkivstudier, samråd, etc.

För att ändra på detta krävs kontakter och förhandlingar med stora beställare som SABO och Kommunförbundet, samt politiker och myndigheter. Det finns numera genom den nya plan- och bygglagen politiska krav på att göra noggrannare inventeringar och undersökningar i samband med projektering, framför allt vid ingrepp i befintlig miljö. Dessutom finns det ju ett allmänt krav på att förbättra kunskapsunderlaget för planeringen och projekteringen.

Kanske någon tycker att det räcker om forskarna tillhandahåller den kunskap som erfordras, och att den påverkan som behöver ske gentemot politiker och andra

innebär fackliga frågor som inte vi forskare skall syssla med. Jag tycker för min del inte det. Självklart vill beställare, politiker och allmänhet veta vad de får för pengarna, om projekteringstiden och därmed kostnaderna utökas till den omfattning vi bedömer vara rimlig. Vi bör inte avstå från att visa vad en sådan kostnad bör användas till. Det är givetvis den enskilde forskarens uppgift att motivera sin egen forskning, men det är rimligen den samlade forskarkårens uppgift att verka för att forskningsresultaten som helhet används på rätt sätt. Jag hoppas att föreningen också tar detta till sin uppgift.

Boris Schönbeck